

KUML
2007

KUML 2007

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Thorkild Dahls daggerter

Dolke fra middelalderen

Af LARS KRANTS LARSEN

Når man går ind ad hoveddøren til Moesgårds 226 år gamle hovedbygning, er noget af det første, man ser to prægtige hvide mineralskabe i *Louis seize*-stil. Disse smukke skabe hører til blandt det ældste oprindelige inventar på Moesgård. De stammer fra Christian Frederik Güldencrones (1741-88) tid og indeholder nu som dengang en mineralogisk samling (fig. 1). Samlingen og dermed skabene har dog ikke været på Moesgård alle dage.

Ved tvangsauktionen over Moesgård i 1822 mødte en ung dreng på 15 år op medbringende 20 rigsdaler, hans moder havde givet ham. Det var Thorkild Christian Dahl, og pengene skulle bruges til erhvervelse af mineralsamlingen. Den gik imidlertid for højere bud, og drengen måtte lade sig nøje med nogle bøger. Skabene blev købt af Aarhus Katedralskole. For Moesgård og Moesgård Museum er Thorkild Dahl ikke en hvem som helst. I 1838 købte han Moesgård, og i 1861 var han en af de drivende kræfter bag stiftelsen af Historisk-Antikvarisk Selskab, hvis fremmeste virke var at arbejde for et museum i Århus. Bestræbelserne lykkedes til fulde. Man havde i starten til huse forskellige steder i Århus, men i 1970 kunne ringen slutes, da museet ved professor Ole Klindt-Jensen åbnede for publikum på Moesgård. Museet var kommet hjem.

Men tilbage til mineralskabene, for det er dem, det handler om: På et tidspunkt, hvornår vides ikke præcist, formår Dahl åbenbart at tilbagekøbe skabene fra Katedralskolen, der ikke længere syntes, de havde plads til dem. Han skulle ved den lejlighed have udtalt, at han håbede, skabene aldrig siden ville forlade Moesgård.¹ Helt sådan kom det dog ikke til at gå, for senere kom skabene til Østergård ved Malling, der også var i familien Dahls besiddelse. Herfra kunne de, ved økonomisk hjælp fra Ny Carlsbergfondet, endegyldigt tilbagekøbes til Moesgård i 1965 for en sum af 4.000 kr.²

Var Dahls interesse for mineralogi tidligt vakt, må hans interesse for den danske oldtid siges at komme i mere moden alder. I de første år efter overtagelsen af Moesgård gik han særdeles hårdt til fortidsminderne; hårdt gik det ud over stedet, hvor Moesgårds middelalderlige forgænger havde været place-

Fig. 1. Forstuen på Moesgård således som den fremtrådte på Bothilde Dahls tid. Mellem de to mineralskabe til venstre i billedet ses et lavere møbel, hvori en konkyliesamling er gemt. – Moesgård Museum.

Moesgård's entrance hall as it appeared in Bothilde Dahl's time. Between the two mineral cabinets, to the left of the photograph, a lower piece of furniture can be seen in which a conch collection was kept. (Moesgård Museum)

ret, og gravhøje blev også jævnet med jorden. Men det skulle ændre sig. Som mange andre blev han kraftigt inspireret af den karismatiske og eminente foredragsholder, professor L.N. Høyen, og fra o. 1850 blev fortidsminderne omfattet med større nænsomhed.

De ovenfor nævnte skabe indeholder som sagt en mineralogisk samling stammende fra Güldencrones tid. I en af de nederste skuffer i det ene møbel ligger der to dolke, som intet har med denne samling at gøre, og som må være kommet til ved en senere lejlighed. Modsat den egentlige mineralogiske samling, hvor der er oplysninger på de enkelte genstande, vides intet om dolkene; hverken proveniens eller hvorledes de er erhvervet, er der oplysninger om. Måske er de opkøbt på auktion, hvilket enkelte af museets oldsager er. Således er et sværdfæste, der af Dahl overgives museet engang i perioden 1861-64, købt på Biskop Birch's auktion i 1830, ligesom en del af bøgerne i herregårdsbiblioteket er det.³

I det følgende vil disse to dolke for første gang blive præsenteret tillige med et andet ikke tidligere publiceret dolkfund fra Moesgård Museums samling, nemlig et skæfte til en nyredolk fundet ved en udgravning i Århus. Til sidst bringes et katalog over de kendte dolke fra området, både dem der befinder sig på Moesgård Museum og den ret store samling, der er i Købstadmuseet Den Gamle By. Men først lidt om dolke generelt.

Dolkens historie

Dolken er selvsagt ingen middelalderlig opfindelse, men har sine aner langt tilbage i tiden. I den sene del af middelalderen kaldes den i skriftlige kilder for daggert; før den tid kan man træffe den under ordene knif, pøke og ryting. Ordet dolk kommer først rent sent, i slutningen af 1500-årene fra hollandsk og tysk. I en afskrift af Magnus Erikssons landslov fra 1400-tallet ses forklarende tegninger af dolke. En nyredolk, en dolktype der nedenfor nærmere skal beskrives, kaldes her for stekemets, altså en stødkniv.⁴

Den type dolke, vi her skal tale om, de nedennævnte nyredolke og landsknægtdolken, har deres klare forudsætninger i middelalderen og er i deres udformning nøje knyttet til krigsudrustningen, navnlig pladerustningen der vinder frem i 1300-tallet. Når dolken bliver en del af ridderens bevæbning, er det for at anvende den i nærkamp. Med sin stive og stærke kling kan dolken presses ind mellem pladerne i en falden ridders rustning, hvorefter sidste og afgørende nådestød kan gives. Derfor benævnes dolke da også *misericordia*; latin for barmhjertighed (fig. 2).⁵ Sin militære glansperiode har dolken i 13-1400-tallet, både som en del af ridderens udrustning, men også som værgevåben for

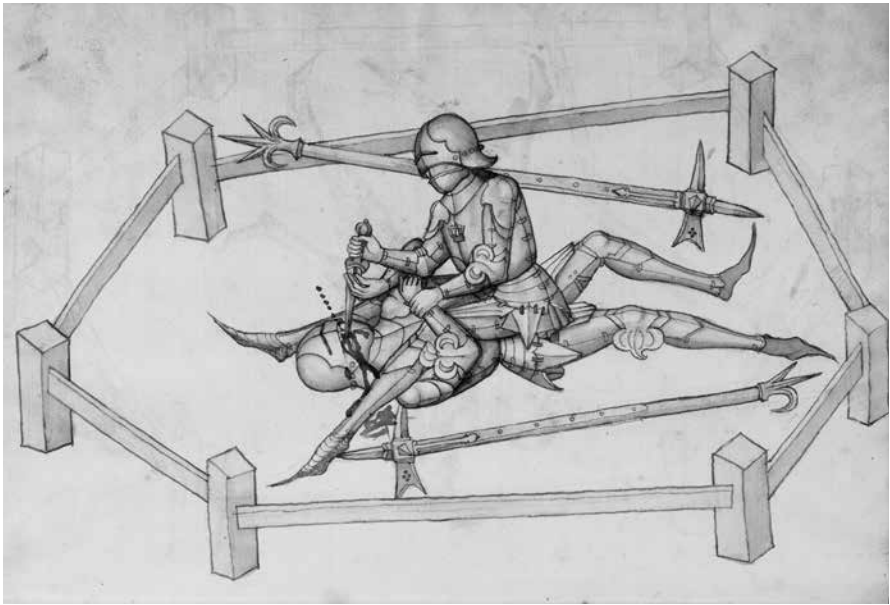

Fig. 2. Nådestødet. To svært udrustede riddere i kamp. Den ene er fældet og dræbes med en nyredolk. – Efter Talhoffers Fechtbuch fra 1459, Det Kongelige Bibliotek, Thott 290 2°, folio 137 verso.

The *coup de grâce*. Two heavily armed knights fighting. One of them has been knocked down and killed with a kidney dagger.

menigmand. De mange jordfundne dolke er oftest af mere beskeden karakter, mens de dolke, vi finder i de store våbensamlinger ud over Europa, meget ofte er eksklusivt forarbejdet og i udsøgte materialer.

Dolke er ofte vanskelige at datere. Mange stammer fra opsamlinger i moser og søer, og et stort antal er uden fundoplysninger. Derfor er de typologiske kronologier, der er lavet, ret grove og for en stor del baseret på billedlige kilder og våbenhistoriske samlinger (fig. 3). Problemet, særligt med de våbenhistoriske samlinger, er, at de meget ofte består af pragtudrustninger og derfor afviger fra de mere beskedne jordfundne dolke. Der er i Danmark desværre ikke lavet nogen samlet beskrivelse af de formentligt flere hundrede dolke, der findes på vore museer og i private samlinger. I en publikation fra Nationalmuseet er det lidt tørt konstateret, at denne del af middelalderens våbenarsenal kunne fortjene større opmærksomhed fra de våbeninteresseredes side, end tilfældet indtil videre havde været; og vi kan nu her mere end 30 år efter konstatere, at udsagnet har lige stor gyldighed.⁶ De publikationer, der trods alt foreligger,

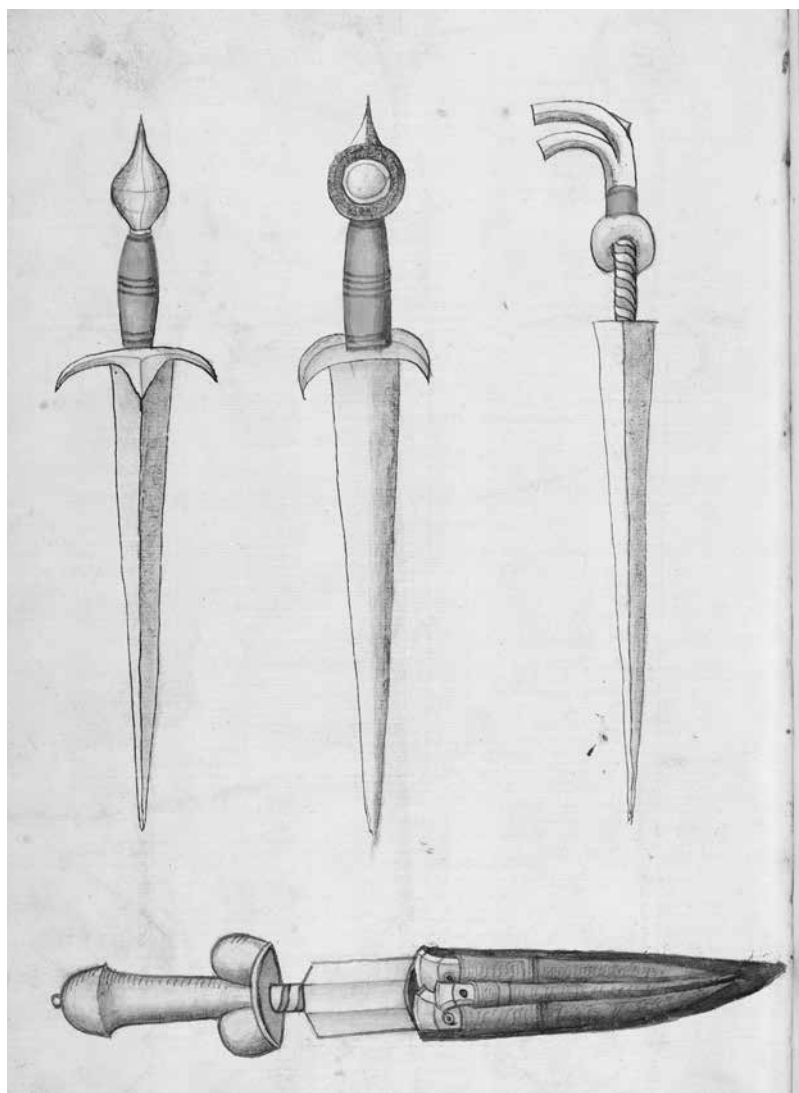

Fig. 3. Samtidige illustrationer er altid interessante, men skal som alle kilder håndteres med varsomhed; som her hvor nederst, blandt flere eksotisk udseende dolke, ses en nyredolk halvt ude af sin skede. Skeden ser ud til at passe bedst til en enægget dolk, men det ses tydeligt, at der er tale om en tvægget. Det snoede stykke mellem kling og fæste kendes vist ikke fra bevarede dolke. – Efter Talhoffers Fechtbuch fra 1459, Det Kongelige Bibliotek, Thott 290 2°, folio 108 verso.

Contemporary illustrations are always interesting but they must – as all sources – be treated with caution. Here, for example, where the lowermost of several exotic looking daggers is seen to be a kidney dagger half way out of its scabbard. The scabbard looks best suited to a single-edged dagger but it can be clearly seen that this is a two-edged example. The twisted section between the blade and the grip is not seen on any surviving daggers.

omhandler typisk enkelte museers egen samling og har fokus på en særlig gruppe af dolke eller de er så generelle, at dolkene kun behandles som en lille del af de øvrige våben fra middelalderen. Herved indskriver nærværende artikel sig i en lang tradition, og det vil være op til fremtidens forskere udtømmende at behandle de danske dolke.

Hvis dolken oprindeligt var en del af ridderudrustningen, bliver den i løbet af de næste par århundreder nærmest et folkevåben, og alle har formentligt gået med kniv eller dolk. Derfor kan det også synes mærkeligt, at ikke flere dolke er bevaret eller bliver fundet under arkæologiske udgravninger, end tilfældet er. Ved heldige lejligheder finder man dolken sammen med dens skede, og da ses det ikke sjældent, at der som en del af sættet tillige er en mindre kniv og en pren i skeden. Sådanne sæt er typisk for dolkens verdslige lillebror, jagtdolken.

Knive og dolke kan være produceret i Danmark af knivsmede, eller en hjemlig sværdfejer kan have tilvirket et skæfte til en importeret kling. Fra sidst i 1400-årene vides det, at knivsmedene er i samme lav som grov- og klejnsmedene. De bedste dolke blev importeret fra de store tyske producenter i Passau, Nürnberg og Solingen, enten som færdigproduceret vare eller som halvfabrikata i form af klinger, som sværdfejeren så selv kunne skæfte.⁷

I den senere del af middelalderen findes der flere forskellige dolktyper; de to dolktyper fra mineralskabene, som i det følgende nærmere skal præsenteres, hører til blandt de mest almindelige i Danmark og Skandinavien.

Nyredolken

Den ene dolk er en tveægget nyredolk, der i det efterfølgende katalog har katalognr. 6 (fig. 4). Den bærer præg af at have befundet sig i vand og er antagelig fundet i en sø eller mose. Dolkens længde er 30 cm; heraf er de 10½ cm fæste og de 19½ cm kling. Fæstet er lavet af rodtræ, mens klingens er af jern. Klingens er ret slank, på sit bredeste sted ikke mere end 1,4 cm. Der ses ingen smedestempler. Karakteristisk for denne type dolk er, at fæstet ved overgangen til klingens er udformet med to nyreformede knolde, der giver navn til dolktypen. Under hver nyre ses spor efter en nu manglende oftest buet eller vingeformet parerplade, der har været fæstet til nyrene med to stifter.⁸ Ved fæstets ende er rodtræet udsåret med en knop, og mellem knop og greb ses en nu noget udvisket vulst. Mange nyredolke har ved grebets ende en eller anden form for metalplade eller -knop som afslutning på fæstet, men sådanne ses ikke at have været på Moesgård-dolken. På et røntgenfoto kan det ses, at dolken ingen rigtig angel har; den spidser blot til, og det kan faktisk være vanskeligt at se, hvilken ende der er klingens, og hvilken der er skæftens.

Fig. 4. Nyredolken fra Moesgård. 1:2. – Foto: Rogvi Johansen.

The kidney dagger from Moesgård.

Den i Norden absolut mest almindelige dolktype i 13-1400-tallet er nyredolken, men det er ikke kun i de nordiske lande, den træffes; den ses overalt i det nordvestlige Europa. Men det er i Norden, den har været mest populær. Om nogen har nyredolken været brugt af høj som lav. Den findes i fornemme udgaver en hertug værdig, og den findes i plumpe og primitive udgaver. De

ældste stammer formentligt fra slutningen af 1200-tallet, men sikkert daterede dolke kendes vist ikke førend i starten af 1300-tallet.⁹ Typen fortsætter med små stilistiske ændringer til langt op i 1500-tallet, bl.a. kendes en samling dolke, muligvis tilvirket i Randers, fra første halvdel af 1500-årene.¹⁰

Langt hovedparten af de publicerede nyredolke er enæggede; det er hævdet, at enæggede er enerådende i Danmark, hvilket dog både et ældre fund fra Brabrand Sø (katalognr. 5), en dolk fra Århus (katalognr. 8) og Moesgård-dolken afkræfter; andre hævder, at det særligt skulle være engelske nyredolke, der var tveægget, men går man materialet igennem, har de formentligt været spredt over hele det nordlige Europa.¹¹ Der er næppe tvivl om, at hovedparten af de tveæggede, særligt de ældste med forholdsvis brede klinger og koniske skæfter, har været krigsvåben, mens mange af de enæggede har været jagtdolke. For at skelne mellem dem er det foreslået at kalde de enæggede for dolkknive og kun de tveæggede for ægte dolke. Der findes dog mellemformer, hvor øverste del af klingens er enægget, mens den forstærkede spids er tveægget.¹²

Dolkene kan også opdeles på anden vis: En undersøgelse fra Mechlenburgområdet viser, at nyredolke groft kan opdeles i to typer ud fra deres længde, hvor de korte dolke har en gennemsnitlig længde på 29 cm, mens de lange har en gennemsnitlig længde på 42,5 cm. Samme undersøgelse viser endvidere, at klingens på de korte dolke gennemsnitlig er på 18,4 cm, mens den på de lange er 30,9 cm. Moesgård-dolken hører altså til blandt de korte.¹³

Den bedste kronologi synes at kunne laves på skæfterne. Skæfterne er af ben eller træ, oftest rodtræ,¹⁴ men ses også i metal. De ældste er oftest koniske med den bredeste del ved skæftets ende og har store velformede nyre. På de yngre typer er skæftet oftere slankt og kan have forskellige former for ornamenterede metalbeslag og endeknopper. Nyrenerne degenererer og bliver mindre og mindre, og det kan på de yngste være svært at genkende forbillederne.¹⁵ De ældste nyredolke synes at være konstrueret uden parerplade; sådanne plader optræder formodentligt først fra 1400-årene.¹⁶ Man skal være opmærksom på, at denne meget grove kronologi ikke må tages alt for bogstaveligt. På samtidige billedlige kilder ses det, at dolkenes udformning langt fra konsekvent følger den opridsede kronologi, og man bør altid datere dolkene med forsigtighed og omtanke.

Nyredolken ses ret ofte afbildet i samtiden, både i miniature i bøger, på kalkmalerier i vore kirker eller skulpturelt, eksempelvis som det ses på døbefonten i Barth nær Rostock.¹⁷ Som ældste afbildning af en nyredolk fremhæves almindeligvis en illustration i det såkaldte »Kristina Psalter«, der formentligt er lavet i Paris o. 1230. Psalteret tilhørte Kristina, kongedatter af norske Håkon Håkonsson og opbevares nu i Det Kongelige Bibliotek i København.¹⁸ Dolken,

der henvises til, er dog meget vanskelig at genkende som en nyredolk; der er måske snarere tale om den højmiddelalderlige dolktype *cultellus*.¹⁹ På mere fast grund er vi med en anden afbildning af en nyredolk, nemlig den dolk der ses på hertug Christoffers gravmæle fra 1360'erne i Roskilde Domkirke, der almindeligvis betragtes som Danmarks ældste sikkert daterede nyredolk (fig. 5).²⁰ Et andet altid fremhævet eksempel er den dolk, Valdemar Atterdag har ved sin side på et kalkmaleri fra o. 1375 i Skt. Peders kirke i Næstved (fig. 6). Ved disse to eksempler ses dolken som et riddervåben, men at også en bonde kunne gå med kniv ses på et andet kalkmaleri i Elmelunde kirke.

Fig. 5. Detalje fra hertug Christoffers gravmæle i Roskilde Domkirke fra 1360'erne. I mange år stod alabasterfragmenterne i en kiste i Helligtrekongers Kapel, men i slutningen af 1800-årene blev gravmælet restaureret af Vilh. Bissen og er nu opstillet i Højkoret. Dolken på gravmælet var ikke bevaret i sin helhed, og enden af dolken samt hele klingens er rekonstrueret. Dolken betragtes almindeligvis som Danmarks ældste sikkert daterede nyredolk. – Foto: Lars Krants Larsen.

Detail from Duke Christopher's memorial in Roskilde Cathedral from the AD 1360s. For many years the alabaster fragments were kept in a chest in Helligtrekongers Kapel but at the end of the 19th century the monument was restored by Wilhelm Bissen and it is now located by the Chancel. The dagger on the burial monument was not preserved intact; both the end of the grip and the entire blade have been reconstructed. The dagger is generally regarded as Denmark's oldest, securely dated kidney dagger.

Fig. 6. Nyredolken som riddervåben. Sværdet ved venstre side og dolken ved højre. Som det ses, er nyredolken af den type, hvor skæftet er konisk, hvilket er typisk for 1300-årenes dolke. – Efter J.M. Petersen 1900.

The kidney dagger was a knight's weapon; a sword was worn to the left and a dagger to the right. It is clear that this kidney dagger is of a type with a conical grip, typical of daggers from the 14th century.

Det er ikke lykkedes mig at finde eksakte paralleller til Moesgård-dolken, men kan man lade sig nøje med mindre, findes der dolke, der på et eller flere punkter ligner vores. Den, der alt i alt kommer nærmest, er en dolk fra Stralsund, der blev opsamlet af en arbejdsmand i 1888. Der er tale om en 30,6 cm lang tveægget dolk med en klingelængde på 20,1 cm og en klingebredde på 2 cm, og den har dermed en størrelse, der minder om Moesgård-dolken. Skæftets ende er lidt anderledes udformet, og der har tilsyneladende ikke været nogen parerplade. Dolken er ikke dateret.²¹

En anden nært beslægtet dolk er fundet i en mose i Fruering sogn (katalognr. 2). Når der ses bort fra, at denne dolk har enægget klinge, minder den meget om Moesgård-dolken. På et punkt er den dog anderledes udformet, idet de små nyrer har været anbragt enkeltvis på små metaltappe. Dolken er typologisk dateret til sidst i 1300-årene.

I Bremen blev der i det berømte skibsfund, Bremerkoggen, sammen med andet gods fundet en 38,7 cm lang dolk med skæfte af rodtræ med en konisk

fortykning i enden. Nyrerne er ret små, og på grund af dem ville man ud fra en umiddelbar betragtning datere dolken som værende noget yngre, end den rent faktisk er; den kan grundet de særlige fundomstændigheder dateres til tiden omkring 1380.²²

Fra Lübeck er fundet et skæfte af træ med nydelige nyrer og fortykket endeknop. Stykket er desværre hverken nærmere dateret eller med oplysninger om længde.²³

I Rostock er fundet en dolk med et 10 cm langt skæfte med en nærmest skiveformet endeknop og noget mindre nyrer end Moesgård-dolken. Den har antagelig oprindeligt haft en metalplade yderst. Også den har relativt små nyrer, men dateres vist til første halvdel af 1400-årene.²⁴

På Metropolitan Museum of Art i New York opbevares en fransk dolk, hvis skæfte har en fortykket endeknop med underløbende vulst. Den dateres til 1450-1500.²⁵

I Wolfshagen, Kr. Strasburg nær Neubrandenburg, blev der i forbindelse med afgravning i voldgraven til voldstedet Wolfshagen fundet en dolk, hvis 12,5 cm lange skæfte er smalt og med velformede nyrer men uden endeknop. Desuden er skæftet lavet af tak. Dolken er ikke nærmere dateret.²⁶

Ud fra ovennævnte sammenligninger bør man forsøge sig med en datering. For en datering af dolken giver fæstet de bedste støttepunkter. Nyrernes udformning sammenholdt med de slanke greb med begyndende endeknop tyder på en datering til perioden fra sidste fjerdedel af 1300-årene til 1400-årenes slutning, nærmere kan det næppe gøres for nuværende.

Som nævnt ved vi ikke, hvor Moesgård-dolken stammer fra, men den kan sagtens være fra Østjylland eller for den sags skyld fra Moesgårds jorder. I Den Gamle By har man adskillige nyredolke bl.a. to fra Brabrand Sø (katalognr. 5 og 11). Hvem der har været den lykkelige ejer af Moesgård-dolken, kan der selvsagt kun gisnes om, men der er grund til at bemærke, at den er tveægget. Tveæggede klinger er ikke direkte sjældne, men de enæggede er så absolut de mest almindelige, og der er grund til at antage, at særligt de enæggede for en stor del har været jagtvåben. Det kan altså ikke udelukkes, at Moesgård-dolken er et ægte krigsvåben, der har tilhørt en adelig eller en professionel soldat.

Nyredolken har en interessant kulturhistorie, der ikke udelukkende handler om krigskunst.²⁷ Dolkene bliver nemlig en del af den lidt lapsede herremode i 1400-tallet, der bl.a. bestod af en lårkort kofte og stramme benklæder. Hertil havde man dolken siddende foran i et bælte, og så kan det nok være, at det ikke længere er nyrer, man tænker på, når man ser dolken. Det havde man allerede blik for i samtiden, hvor dolktypen i hvert fald i England blev kaldt *ballock dagger* og i Frankrig *dague à couillettes*, hvilket sprogkyndige vil kunne forvise sig

Fig. 7. Nyredolken som dragt-accessories. Modebevidst herre med dolken strategisk anbragt og tofarvede hoser. Læg mærke til, at han tillige har en spore på den ene fod. Mere tjekket har man næppe kunnet være i starten af 1400-årene. – Efter Les Très Riches Heures du Duc de Berry fra 1412-21, Musée Condé, Chantilly 1284/XVI^D folio 1 verso.

The kidney dagger as a costume accessory. A fashion conscious gentleman in bi-coloured stockings with the dagger strategically placed. Note that he has also a spur on one foot. It probably was not possible to be much more stylish than this at the beginning of the 15th century.

om betyder noget ganske andet. Man har derfor også i skandinavisk sammenhæng foreslået navnet testikeldolk, men det efterlader jo ikke meget plads til fantasien og er aldrig slået an (fig. 7).²⁸

Landsknægtdolken

Den anden dolk fra skuffedariet på Moesgård er en såkaldt landsknægtdolk (i det efterfølgende katalog benævnt katalognr. 17) og er som nyredolken tvæægget (fig. 8). Landsknægtdolken minder om et lille sværd med korte, lige eller nedadbøjede parerstænger. Der er tale om et vådbundsfund, og dolken er bortset fra det manglende greb i god stand. Dolkens længde er 36½ cm; heraf er fæstet med parerstang 11 cm og klingens 25½ cm. For enden af anglen ses en kogleformet knop med spiralgående riller, hvis udseende går igen i parerstangens endeknopper. Mellem parerstangen og anglen og mellem knoppen og

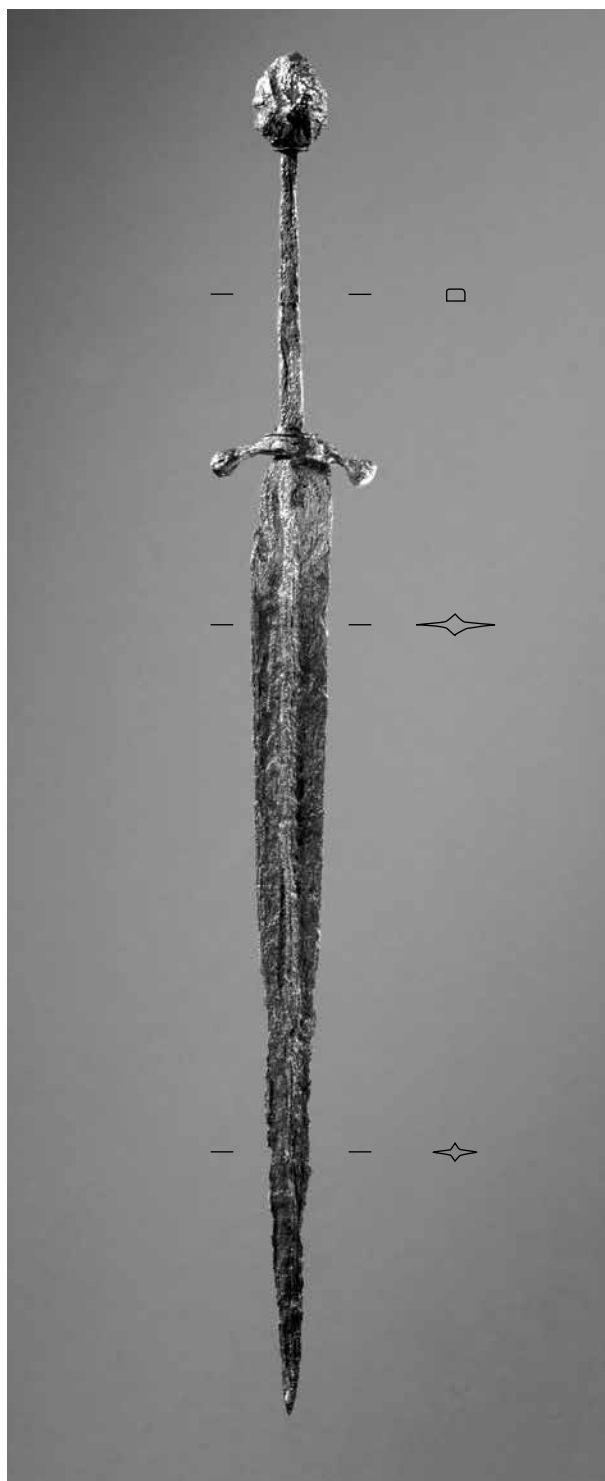

Fig. 8. Landsknægtdolken fra Moesgård. 1:2.
– Foto: Rogvi Johansen.

The so-called lansquenet dagger from Moesgård.

anglen ses smalle bronzehylse – de sidste rester efter det forsvundne greb. Den tvæeggede klinge, der på sit bredeste sted er 2,1 cm, har en meget kraftig markeret ryg; stykket mellem ryg og æg er nærmest hulkehlet.

I løbet af 1400-tallet skete der en gradvis ændring af hærenes opbygning, således at det sværtpansrede rytteri efterhånden blev erstattet af lettere fodfolk bevæbnet med spyd, sværd og hellebarder. Fodfolket blev professionaliseret og kaldtes i 1400-tallets Tyskland for landsknægte, og det er sandsynligvis også her, dolktypen er opstået.²⁹ Landsknægtdolken findes i flere forskellige typer; det er først og fremmest parerstangens udformning, der varierer, men også fæstets form. Fra bedre bevarede eksemplarer af den type, Moesgård-dolken tilhører,³⁰ vides det, at det manglende greb antagelig har været af træ og har haft balusterform; på denne måde har skæftet fået en ikke ringe lighed med landsknægtsoldatens pudsig klæder, hvor særligt ærmer og bukseben har denne facon. Skeden til en landsknægtdolk er ofte ret speciel, lavet af træ med cirkulært eller ovalt tværsnit og ofte med flere rækker horisontale vulster. Nogle er jernbeslåede og tunge og kunne i nødværge bruges som kølle. Dolkene findes som nyredolken både i mere tarvelige udførelser, men også i pragtfulde, rigt udsmykkede eksemplarer, som det ses på Hans Kniepers maleri af Frederik 2. fra 1581. Dolken er af samme type som Moesgård-dolken, men i sin ultimative og absolutte luksusudgave.³¹

Blandt landsknægtdolke ses som ved de yngre nyredolke ofte i skeden plads til både kniv og pren, og dolkene har derfor antagelig også været brugt til jagt.

Dolke med pære- eller kogleformet knop og nedadbøjet parerstang stammer alle fra 1500-tallet. På de lidt ældre dolke har parerstangen ofte brede nedadbøjede flige, mens de yngre kan have disse knopper på parerstangen, således som Moesgård-dolken har det.³² Der er fundet flere dolke, som ligner den på Moesgård. Størst overensstemmelse er der med en dolk fundet i Kalmar i 1834. Der er tale om en 34,2 cm lang dolk, hvoraf klingens har en længde på 23,8 cm, og den har en klingebredde på 1,8 cm. Den dateres til 1500-tallet.³³

I Lund er fundet et par dolke, der ligeledes minder om Moesgård-dolken. Den ene er en dolk, der ganske vist er lidt kortere, kun 30 cm lang, men ellers minder meget om Moesgård-dolken, når der ses bort fra den lidt anderledes udformede knop. Den er typologisk dateret til slutningen af 1400-tallet eller nærmest følgende tid, men bør nok omdateres til 1500-tallet.³⁴ Ligeledes fra Lund stammer en anden dolk, hvorom der dog hverken er oplysninger om længde eller datering.³⁵

Ved den såkaldte Århus Sønder vold-udgravning i 1963-64 blev der fundet en 32 cm lang dolk, (katalognr. 16) men med lidt anderledes udseende end Moesgård-dolken. Parerstangen ligner meget, men der er ingen endeknopper.

Ligeledes er klingen af en anden type, idet der fra parerstangen og ca. en tredjedel ned ad klingens ses blodriller.³⁶

I Den Gamle By findes en dolk fundet i en mose nær Viborg (katalognr. 14). Dolken er 33,7 cm lang, heraf er klingens 24 cm. På sit bredeste sted er klingens 1,8 cm. Den er altså i sin totale længde en anelse kortere end Moesgård-dolken, men klingerne er næsten lige lange. Dog mangler Viborgdolken den kraftigt markerede klingeryg. Ligeledes er knoppen anderledes udformet. Dolken dateres til perioden 1550-80.³⁷

I de Sandvigske Samlinger i Lillehammer opbevares to dolke, der i stil minder om Moesgård-dolken, men modsat hovedparten af de jordfundne har disse bevaret den karakteristiske skede. De er ikke helt magen til Moesgård-dolken; begge er enæggede, og endeknopperne er anderledes udformet, men som eksempler på, hvorledes Moesgård-dolken oprindeligt kunne have taget sig ud med bevaret greb og skede, er de glimrende.³⁸

Ud fra ovennævnte betragtninger bør Moesgård-dolken dateres til 1500-årene, nok snarere den sidste del af dette århundrede.

Snoet bengreb til nyredolk

Som lovet skulle en sidste dolk, eller rettere grebet fra en dolk, også med i denne præsentation, om end den ikke er fundet i Dahls mineralskabe, men ved en udgravning langs Århus Å, der blev foretaget i 2002. Her blev fundet et ødelagt greb af mellemfodsknogle fra kvæg, udsåret så det ligner snoet tovværk (katalognr. 7) (fig. 9).³⁹ Grebet har en længde på 10,3 cm. Knoglen er

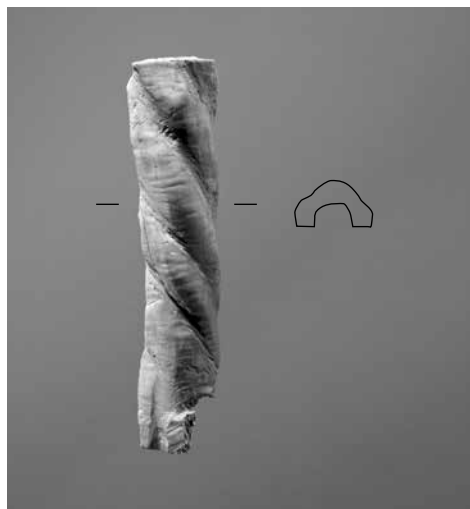

Fig. 9. Snoet greb fra nyredolk. 1:2
– Foto: Rogvi Johansen.

The twisted grip from a kidney dagger.

flækket på langs, og kun antydningen af den ene nyre er bevaret. Grebet dateres til sidste halvdel af 1400-årene.

Der findes en del andre eksempler på dolke med denne type skæfte: I Kolding er fundet en enægget nyredolk med snoet skæfte af rodtræ. Den er stilistisk dateret til sidste halvdel af 1400-årene. Det virker overbevisende, når der argumenteres for, at de egentlige forbilleder skal søges i pragtdolke, hvor skæftet er lavet af snoede metalstænger i ædelt metal.⁴⁰ I Lund er fundet to benskæfter, hvor netop dette element er søgt tydeliggjort ved en mere kunstfærdig udformning af tovsnoningerne, så der er tale om egentligt gennembrudt arbejde. Det ene greb har en længde på 10,3 cm, altså ganske lig Århuskæftet; det andet greb, fundet i 1893, har en længde på kun 9,6 cm og har tillige en del af den enæggede klinge bevaret. Stykkerne er ikke dateret.⁴¹ Det er dog også muligt, at forbillederne skal søges i støbte og forgyldte fæster af kobber, således som den der er fundet i Lübeck.⁴² Nærmeste parallel er dog nok en dolk fundet i Bergen, hvor klingens endnu er bevaret. Dolken har en længde på ca. 30,6 cm, heraf er skæftet ca. 10 cm. Den dateres til 1450-1500.⁴³

Typen dateres i ældre litteratur til 1300-årene, men alt tyder på, at de alle bør dateres til sidste halvdel af 1400-årene, en datering nyere litteratur også holder sig til.⁴⁴

Katalog

I det følgende bringes en katalog over de kendte nyre- og landsknægtdolke fra middelalder og renaissance, der enten opbevares på museer i Århus-området eller er fundet inden for Moesgård Museums arbejdsområde.⁴⁵ Langt hovedparten befinder sig i Den Gamle By, og en del af disse er i forvejen publiceret af A. Bruhn i 1950. Der er katalogiseret 18 nyre- og landsknægtdolke og der ud over seks dolke, der ikke nærmere kan typebestemmes. Syv dolke har ukendt proveniens. Det skal bemærkes, at 10 af de resterende 17 dolke er fundet i sø, å eller mose. Denne signifikant høje andel er antagelig ikke blot udslag af livets tilfældigheder, men nogen egentlig undersøgelse er der aldrig lavet over fænomenet.⁴⁶ Kun to dolke er fundet ved egentlige arkæologiske udgravninger.

Nyredolke

1. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 436:49). Ukendt findested. Dateres typologisk til 1300-tallet. Enægget klinge med tyk lige ryg. Konisk benskæfte med den tykke ende opad og manglende endebeslag. Mangler parerplade. Totale længde 27,1 cm. Klingelængde 15,1 cm. Klingebredde 2 cm.⁴⁷

2. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 788). Fundet i en mose i Fruering sogn, Skanderborg kommune. Dateres typologisk til sidste del af 1300-årene. Enægget klinge med kraftig lige ryg. Rund, svagt konisk træskæfte med manglende endebeslag. De små nyre har været anbragt enkeltvis på små metaltappe, hvoraf den ene nu mangler. Totale længde 30 cm. Klingelængde 19,3 cm. Klingebredde 1,7 cm.⁴⁸
3. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 2420). Fundet i Gudenåen ved Randers Bro. Dateres typologisk af A. Bruhn til begyndelsen af 1400-årene og af N-K. Liebgott til midten af 1500-årene. Enægget klinge med kraftig lige ryg og moderne greb af træ. Fæstet har foroven en skiveformet knap af bronze med graveringer. Mellem klinge og skæfte en parerplade, hvorpå de af metal lavede nyre er placeret. Mellem parerplade og angel en bronzehylse, der som knappen ligeledes er ornamenteret. Den er kædet sammen med en gruppe af dolke fundet i området omkring Randers, og det er foreslået, at den kunne være lavet her. Totale længde 29,3 cm. Klingelængde 19,6 cm. Klingebredde 2,1 cm.⁴⁹
4. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 126). Ukendt findested. Dateres typologisk til sidste halvdel af 1400-tallet. Enægget klinge med kraftig lige ryg. Manglende greb. Endeknap af let hvælvet jernplade. Mellem klinge og angel en parerplade, hvor den ene nyre endnu er bevaret. Totale længde 33,1 cm. Klingelængde 22,5 cm. Klingebredde 1,7 cm.⁵⁰
5. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 1376). Fundet i Brabrand Sø ved Århus før 1918. Dateres typologisk til tiden omkring 1500 eller kort efter. Antages at være engelsk. Tveægget klinge med tre svage blodriller, hvoraf den midterste fortsætter til spidsen. Balusterformet skæfte af træ foroven afsluttende i æbleformet knop, på hvis top en lille dekoreret messingkalot er placeret. Lignende kalotter på hver af nyre. Selve grebet er dekoreret med messingsøm og knoppen med indlagte snoede messingtråde. Mellem klinge og greb en parerplade. Totale længde 34,8 cm. Klingelængde 24 cm. Klingebredde 2 cm.⁵¹
6. Nyredolk (Moesgård Museum Inv.nr. FHM 4838-X1). Ukendt findested. Dateres typologisk til 1400-årene. Tveægget, ret slank klinge. Fæstet er af rodtræ. Ved fæstets ende er udskåret en knop, og mellem knop og greb ses en nu noget udvisket vulst. Under hver nyre ses spor efter en nu manglende parerplade, der har været fæstet til nyre med to stifter. Totale længde 30 cm. Klingelængde 19,5 cm. Klingebredde 1,4 cm.
7. Greb til nyredolk (Moesgård Museum Inv.nr. FHM 4201-AHF). Fundet under arkæologisk udgravning i 2002 ved Skt. Clemensborg, Fiskergade 5, Århus. Dolken kan, ved hjælp af dendrokronologiske dateringer af de bolværkspæle den er fundet ved, dateres til sidste halvdel af 1400-årene. Grebet er tilvirket af mellemfodsknogle fra kvæg og har en længde på 10,3 cm. Knoglen er flækket på langs, og kun antydningen af den ene nyre er bevaret. Det kan ikke afgøres, om det er under tilvirkningen, eller om det er ved brug, at knoglen er flækket.
8. Nyredolk? (Den Gamle By Inv.nr. 1111:54). Fundet på hjørnet af Kannikegade og Skolegade i Århus i 1954. Tveægget klinge med kort, smal angel. Skæftet ikke

- bevaret. Oprindeligt katalogiseret som spydspids. Totale længde 20,2 cm. Klingelængde 15,1 cm. Klingebredde 1,6 cm.
9. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 514:58). Fundet i en mose vest for Ulstrup mellem Randers og Viborg. Dateres typologisk af N-K. Liebgott til midten af 1500-årene. Enægget, noget forrustet klinge med lige ryg og det yderste af klingespidsen afbrækket. Fæstet har foroven en skiveformet knap af bronze med graveringer. Mellem klinge og skæfte en parerplade, hvorpå de af metal lavede nyrer er placeret. Mellem parerplade og angel en bronzehylse der som knappen ligeledes er ornamenteret. Den er kædet sammen med en gruppe af dolke fundet i området omkring Randers, og det er foreslået, at den kunne være fremstillet her. Totale længde mere end 26,3 cm. Klingelængde mere end 16,3 cm. Klingebredde ca. 1,7 cm.⁵²
  10. Greb til nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 214). Ukendt findested. Fragmenteret greb af træ. Kun dele af den ene nyre bevaret. Dekorert med dobbeltriller på langs ad skaftet. Imellem disse ses indborede huller, skiftevis tre små og et større, vel mærker efter pyntesøm. Minder en del om grebet på dolken katalognr. 12, og bør på baggrund af dette dateres til 1500-årene. Oprindeligt længde mere end 5,8 cm.
  11. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 973:63). Fundet ved bredden af Brabrand Sø ved Århus i 1963. Enægget, ret forrustet klinge med afbrækket fæste. Kun er en 2,5 cm lang hylse støbt i et med nyrer og parerstang bevaret. Totale længde mere end 18,6 cm. Klingelængde 16,1 cm. Klingebredde 1,7 cm.
  12. Nyredolk (Den Gamle By Inv.nr. 1170 C). Fundet i Egå ved Århus. Enægget, ret bred klinge med rektangulær angel med endens nitteknop bevaret; selve fæstet mangler. Mellem angel og klinge en buet parerstang med nedadhængende flige. På oversiden to opretstående spidser. Totale længde 30,8 cm. Klingelængde 20 cm. Klingebredde 3,2 cm.

Landsknægtdolke

13. Landsknægtdolk (Den Gamle By Inv.nr. 128). Ukendt findested. Dateres typologisk til 1550-1580. Enægget klinge med lige, kraftig ryg. Fæstet består af næsten kugleformet knop med centralplaceret vulst, balusterformet trægreb og vandret parerstang med knopper i hver ende. Totale længde 31 cm. Klingelængde 19,4 cm. Klingebredde 1,9 cm⁵³
14. Landsknægtdolk (Den Gamle By Inv.nr. 2096). Fundet i mose nær Viborg. Dateres typologisk til 1550-1580. Enægget klinge. Næsten kugleformet knop med lav, centralplaceret vulst. Grebet mangler. Mellem klinge og angel en svagt nedadbøjet parerstang med knopper i hver ende. Totale længde 33,7 cm. Klingelængde 24 cm. Klingebredde 1,8 cm.⁵⁴
15. Landsknægtdolk? (Den Gamle By Inv.nr. 451:47). Fundet på Vesterbro Torv i Århus. Dateres typologisk til første halvdel af 1500-årene. Tvægget klinge. Både greb og parerstang mangler. Fæstet afsluttet med en paddehatteformet jernknop

med to sammenstødende muslingskaller som dekoration. Totale længde 23,5 cm. Klingelængde 15,6 cm. Klingebredde 2,4 cm.⁵⁵

16. Landsknægtdolk (Moesgård Museum Inv.nr. FHM 1393-AUB). Fundet under arkæologisk udgravning Skt. Clemens Torv 6, 1963-64. Typologisk dateret til 1500-årene. Tveægget klinge øverst med tre svage blodriller, der stopper ca. en tredjedel ned ad klingens. Klingens nederste del linseformet. Svagt nedadbøjet parerstang med endeknopper. Greb og endeknop mangler; anglen kvadratisk. Totale længde 32 cm. Klingelængde 22 cm. Klingebredde 1,8 cm.⁵⁶
17. Landsknægtdolk (Moesgård Museum Inv.nr. FHM 4838-X2). Ukendt findested. Dateres typologisk til 1500-årene. Tveægget klinge med kraftig markeret ryg. Svagt nedadbøjet parerstang med endeknopper. Grebet mangler. For enden af anglen ses en kogleformet knop med spiralgående riller, hvis udseende går igen i parerstangens endeknopper. Mellem parerstangen og anglen og mellem knoppen og anglen ses smalle bronzehylse; de sidste rester efter det forsvundne greb. Totale længde 36,5 cm. Klingelængde 25,5 cm. Klingebredde 2,1 cm.
18. Landsknægtdolk (Den Gamle By Inv.nr. 435:49). Ukendt findested. Enægget klinge på hvis ene side ses en fure eller blodrille. Korte parerstænger med kegleformede endeknopper. Mellem parerstang og klinge en lettere fragmenteret parering. Anglen afbrækket. Totale længde mere end 21,8 cm. Klingelængde 19 cm. Klingebredde 1,5 cm.

Dolke uden typebestemmelse

19. Dolk eller kniv (Den Gamle By Inv.nr. 2739). Fundet i Ormslev Mose ved Århus. Dateres forsigtigt til 1300-tallet. Bred, enægget klinge med lige, smal ryg. På den firsidede angel ses rester efter ovalt skæfte af træ. Totale længde 30,6 cm. Klingelængde 19,5 cm. Klingebredde 3,5 cm.⁵⁷
20. Dolk eller kniv (Den Gamle By Inv.nr. 145:49). Fundet på Lille Torv i Århus 1945. Dolk med knækket spids. Enægget klinge med kraftig blodrille langs ryggen. Skæftet mangler; anglen med rektangulært tværsnit. Totallængde mere end 15 cm. Klingelængde mere end 10,6 cm. Klingebredde 1,5 cm.
21. Dolk (Den Gamle By Inv.nr. 2:48). Fundet under gårdspladsen til Studsgade 11 i Århus i 1947. Enægget klinge med forstærket æg og smal angel. Ingen spor af fæste. Totallængde 23,4 cm. Klingelængde 16,5 cm. Klingebredde 3,7 cm.
22. Dolk (Den Gamle By Inv.nr. 799:51). Fundet i gården til Frederiksgade 72 i Århus i 1922. Enægget klinge med bred, lang, tynd angel, der er ombøjet i enden. Rester efter et greb af træ. Totallængde 22,1 cm. Klingelængde 12 cm. Klingebredde 2 cm.
23. Dolk (Den Gamle By Inv.nr. 695). Fundet i voldgraven til Rugård, Veflinge sogn på Fyn, sammen med andre fund, hvoraf nogle befinder sig i Den Gamle By og andre på Nationalmuseet. Enægget, kraftig klinge og smal tilspidset angel. Rester

efter fæste af træ. Totallængde 34 cm. Klingelængde ca. 23,5 cm. Klingebredde 3,9 cm.⁵⁸

24. Dolk eller kniv? (Den Gamle By Inv.nr. 695). Fundet i voldgraven til Rugård, Veflinge sogn på Fyn, sammen med andre fund, hvoraf nogle befinder sig i Den Gamle By og andre på Nationalmuseet. Enægget klinge der fortsætter ud i fladhamret angel med nittehuller. Enden af anglen ikke bevaret. Totallængde mere end 28,8 cm. Klingelængde ca. 19,8 cm. Klingebredde 1,8 cm.⁵⁹

NOTER

Takkes for hjælp i forbindelse med artiklen skal museumsmedarbejder Hanne Jeppesen, historiker Jens B. Skriver og ikke mindst Helle Linaa Mortensen.

1. Clemmensen 1941, s. 3-4 og Klindt-Jensen 1976, s. 24.
2. Forskellige breve og sagsakter i Moesgård Museums arkiv.
3. Birchs samling var allerede kendt i samtiden og beskrives i 1815. Det omtalte sværd-fæste nævnes dog ikke ved denne lejlighed, men det kan være erhvervet senere eller beskrives bare ikke. Se Vedel-Simonsen 1815.
4. Bruhn Hoffmeyer 1958, sp. 143 og Hellner 1963, sp. 587.
5. Det synes dog, at denne beskrivelse særligt gælder den dolktype, der er kendt som rondedolken, der sjældent træffes i de nordiske lande; Bruhn Hoffmeyer 1958, sp. 144.
6. Liebgott 1976, s. 51.
7. Bruhn Hoffmeyer 1958, sp. 147; Søgaard 1963, sp. 594-595 og Liebgott 1977b, s. 264.
8. For illustrativt eksempel se Knorr 1971, s. 137.
9. Nøtveit 2006, s. 142.
10. Liebgott 1977a.
11. Liebgott 1977a, s. 61 og Bruhn 1950, s. 25 og Nyberg 1979, s. 40. For eksempler på tyske tveæggede dolke kan henvises til Schoknecht 1979, s. 215 og Teegen 1993.
12. Ullmann 1961.
13. Schoknecht 1979, s. 225-227.
14. Kun ganske få er vedbestemt, men der synes at være en forkærlighed for rodtræ fra buksbom jævnfør Ullmann 1961, s. 4-6 og Teegen 1993, s. 100.
15. Bruhn Hoffmeyer 1952, sp. 146.
16. Knorr 1971, s. 135.
17. For henvisninger til et væld af middelalderlige afbildninger fra særligt Nordtyskland og Danmark, se Schoknecht 1979, 1982 og 1991.
18. Det Kongelige Bibliotek i København: GKS 1606 4°. Illustrationen ses på Folio 14 recto.
19. Nøtveit 2006, s. 142.
20. Bruhn 1944.
21. Schoknecht 1979, s. 223.
22. Rech 1993, s. 71-72.
23. Ullmann 1962, s. 118.
24. Schäfer & Lange 1987, s. 224ff.

25. Seitz 1965, s. 211.
26. Schoknecht 1991, s. 207.
27. Flere har skrevet om det, bedst hos Nøttveit 2006.
28. Seitz 1965, s. 210 og Wahlöö 1981.
29. Grieg 1950, s. 29.
30. Den type af landsknægtdolke, som Moesgård-dolken tilhører, kaldes undertiden for den sachsiske type, jævnfør Bruhn 1950, s. 36 og Bruhn Hoffmeyer 1952, sp. 147.
31. Maleriet hænger til daglig på Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.
32. Grieg 1943, s. 113 og Bruhn 1950, s. 33.
33. Hildebrand 1884-98, s. 360. Dolken har siden 1926 befundet sig i Livrustkammaren i Stockholm med Inv.nr 1925:55. For hjælp med at opspore dolken takkes 1:e antikvarie Annica Ewing, Historiska Museet i Stockholm.
34. Blomqvist 1937, s. 148.
35. Karlin 1918, s. 167.
36. Andersen, Crabb & Madsen 1971, s. 117.
37. Dolken er beskrevet i Bruhn 1950, s. 36.
38. Grieg 1950, s. 26ff.
39. For artsbestemmelse af knoglen takkes mag.art. Jacob Kveiborg, Moesgård Museums Naturvidenskabelige Afdeling.
40. Jensen 1991.
41. Blomqvist 1937, s. 148.
42. Ullmann 1961, s. 121-122.
43. Nøttveit 2006, s. 141.
44. Grieg 1943, s. 111 og Seitz 1965, s. 202.
45. Det vil her være på sin plads at takke Hanne Jeppesen for utrættelig hjælp i forbindelse med udarbejdelsen af kataloget.
46. Lund 2004.
47. Bruhn 1950, s. 23. Befinder sig nu i Middelalderarkæologisk Studiesamling (Inv.nr. MS 41).
48. Bruhn 1950, s. 23.
49. Bruhn 1950, s. 24 og i N-K. Liebgott 1977b, s. 266.
50. Bruhn 1950, s. 25.
51. Bruhn 1950, s. 25. Befinder sig nu i Middelalderarkæologisk Studiesamling (Inv.nr. MS 43).
52. Liebgott 1977b, s. 268. I nævnte artikel, hvor dolken har katalognr. 9, står der følgende: »Dolken er fotograferet efter endt konservering på Nationalmuseet 1942 før afsendelsen til Kulturhistorisk Museum i Randers. Hertil synes den aldrig at være ankommet, og det kan ikke udelukkes, at dolken er gået tabt i krigens urolige år«. Liebgott har antagelig ud fra dolkens proveniens formodet, at den måtte tilhøre museet i Randers. Imidlertid var dolken i privateje og tilhørte læge Ulrik Balslevs samling, hvor den havde katalognr. 302, og det er naturligvis ham, dolken er tilbagesendt til i 1942, evt. via museet i Randers. I 1958 overdrages dolken til Den Gamle By, og herfra bliver den i 1976 udlånt til Middelalderarkæologisk Studiesamling (Inv.nr. MS 42), hvor den befinder sig i dag.
53. Bruhn 1950, s. 36.
54. Bruhn 1950, s. 36.
55. Bruhn 1950, s. 37.

56. Andersen, Crabb & Madsen 1971, s. 117.
 57. Bruhn 1950, s. 19.
 58. Befinder sig nu i Middelalderarkæologisk Studiesamling (Inv.nr. MS 39).
 59. Befinder sig nu i Middelalderarkæologisk Studiesamling (Inv.nr. MS 39).

LITTERATUR

- Andersen, H.H., P.J. Crabb og H.J. Madsen 1971: *Århus Sønder vold – en byarkæologisk undersøgelse*. Højbjerg.
- Blomqvist, Ragnar 1937: Medeltida svärd, dolkar och slidor funna i Lund. *Kulturen*, s. 134-169.
- Bruhn, Ada 1944: Hertug Christoffers Gravmæle i Roskilde Domkirke. *Roskilde Studier. Spredte bidrag til Byens Historie* (V. Hermansen red.), Roskilde, s. 33-48.
- Bruhn, Ada 1950: Glimt af dolkens historie. *Købstadsmuseet »Den Gamle By«*, s. 15-46.
- Bruhn Hoffmeyer, Ada 1958: Dolk. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid* 3, sp. 143-149.
- Clemmensen, Tove 1941: *Undersøgelser til Herregaarden Moesgaard, Maarslet S., Ning H. den 5.-18. Juni 1941*. Beretning – Original på Nationalmuseet; kopi på Moesgård Museum med håndskrevne noter i marginen.
- Grieg, Sigurd 1943: Hugg- og stötvåpen fra middelalderen. *Nordisk Kultur XII:B – Vaaben*, s. 90-133.
- Grieg, Sigurd 1950: Fra landsknektdolk til brudgomskniv. En gruppe dolker fra 1500- og 1600-årene i de Sandvigske Samlinger, Lillehammer. *Viking. Tidsskrift for norrøn arkeologi* XIV, s. 1-47.
- Hellner, Brynolf 1963: Kniv. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid* 8, sp. 586-590.
- Hildebrand, Hans 1884-98: *Sveriges Medeltid* II. Stockholm.
- Jensen, Vivi 1991: Mordvåben. *Skalk*, 1991:6, s. 28-29.
- Karlin, G. J:son 1918: *Kulturhistoriska Museet i Lund*. Lund.
- Klindt-Jensen, Ole 1976: *Moesgård*. Højbjerg.
- Knorr, Heinz A. 1971: Messer und Dolch. Eine Untersuchung zur mittelalterlichen Waffenkunde in gesellschaftskritischer Sicht. *Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam* 6, s. 121-145.
- Liebgott, Niels-Knud 1976: *Middelalderens våben*. København.
- Liebgott, Niels-Knud 1977a: Roskilde nyredolke. *Historisk årbog for Roskilde amt*, s. 55-63.
- Liebgott, Niels-Knud 1977b: En gruppe nyredolke fra Randers-egnen. *hikuin* 3, s. 257-268.
- Lund, Julie 2004: Våben i vand. Om deponeringer i vikingetid. *Kuml*, s. 197-220.
- Nyberg, Tommy 1979: Njurdolken. *Malmøya* 1, s. 39-42.
- Nøttveit, Ole-Magne 2006: The Kidney Dagger as a Symbol of Masculine Identity – The Ballock Dagger in the Scandinavian Context. *Norwegian Archaeological Review* 39, s. 138-150.
- Petersen, Julius Magnus 1900: *De Gamle Kalkmalerier i vore Kirker*. København.
- Rech, Manfred 1993: Drei Nierendolche aus Bremen. *Bremer archäologische Blätter* 2, s. 71-79.
- Schoknecht, Ulrich 1979: Mecklenburgische Nierendolche und andere mittelalterliche Funde. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg*, s. 209-231.

- Schoknecht, Ulrich 1982: Nierendolche in Mecklenburg (Teil II). *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg*, s. 223-246.
- Schoknecht, Ulrich 1991: Nierendolche in Mecklenburg-Vorpommern (Teil III). *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern*, s. 197-210.
- Schäfer, Heiko & Roland Lange 1987: Mittelalterliche Funde und Befunde aus dem Stadtkern von Rostock. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg*, s. 219-235.
- Steitz, Heribert 1965: *Blankwaffen I. Geschichte und Typenentwicklung im europäischen Kulturbereich. Von der prähistorischen Zeit bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Braunschweig.
- Søgaard, Helge 1963: Knivsmed. *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder fra Vikingetid til Reformationstid* 8, sp. 594-595.
- Teegen, Wolf-Rüdiger 1993: Ein Nierendolch aus Hameln, Ldkr. Hameln-Pyrmont. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 21, s. 87-106.
- Ullmann, Konrad 1961: Dolchmesser, Dolche und Kurzwehren des 15. und 16. Jahrhunderts im Kern-Raum der Hanse. *Zeitschrift der Gesellschaft für historische Waffen- und Kostümkunde*, s. 1-13 og 114-127.
- Vedel-Simonsen, Lauritz Schebye 1815: Efterretning om tvende private Samlinger af nordiske Oldsager. *Antiquariske Annaler* 2, s. 309-327.
- Wahlöö, Claes 1981: Testikeldolk. *Kulturen*, s. 107-113.

Daggers from the Middle Ages

On entering the front door to Moesgård's 226 year old main building, some of the first objects to meet one's eyes are two magnificent white mineral cabinets in *Louis XVI* style. These beautiful cabinets are among the oldest pieces of furniture at Moesgård. They originate from Christian Frederik Guldencrone's time (1741-88) and contain now – as then – a mineralogical collection (fig. 1). In a lower drawer of one of the cabinets there are, however, two daggers that have nothing to do with this collection and which must have been added on a later occasion.

The types of dagger which will be dealt with here are the kidney dagger and the so-called lansquenet dagger mentioned below. They have their origins in the Middle Ages and they are, due to their form, closely linked with the military equipment, especially the plate armour, increasingly in vogue during the 14th century. When the dagger became part of the knight's armament it was in order for it to be used in hand-to-hand fighting. With its strong and rigid blade, the dagger could be pushed between the plates of a fallen knight's armour, enabling the final and decisive *coup de grâce* to be given (fig. 2). The military zenith of the dagger was in the 14th-15th centuries.

Daggers are often difficult to date. Many have been recovered from bogs and lakes and a great number do not have any associated information about their origin. As a consequence, the typological chronologies that have been produced are rather coarse-grained and are mainly based on pictorial sources and collections of historical weapons (fig. 3).

One of the daggers is a double-edged kidney dagger, listed as No. 6 in the cata-

logue (fig. 4). The length of the dagger is 30 cm, of which 10.5 cm comprises the grip and 19.5 cm the blade. The grip is made of root wood, while the blade is of iron. The blade is rather slender, no more than 1.4 cm at its widest. No smith's stamp or mark is visible. Below each kidney, traces of a now missing quillon-plate can be seen; this was often curved or wing-shaped. The guard had been attached to the kidneys by way of two sprigs. At the end of the hilt, a knob or boss has been carved out of the root wood and between the boss and hilt runs a bead which is now somewhat effaced. X-radiography reveals that the dagger has no real tang.

The kidney dagger was quite often depicted in medieval times. An illustration in the so-called "Kristina Psalter", thought to have been produced in Paris about AD 1230, is usually recognised as the oldest image of a kidney dagger. The dagger referred to is, however, very difficult to recognise as a kidney dagger; it is more probably of the high medieval dagger type – the *cultellus*. More certainty surrounds another rendition of a kidney dagger – that seen on Duke Christopher's sepulchral monument from the AD 1360s in Roskilde Cathedral. This is usually regarded as Denmark's oldest, securely dated kidney dagger (fig. 5). Another example to which attention is always drawn is the dagger shown at Valdemar Atterdag's side on a fresco from about AD 1375 in St Peder's Church in Næstved (fig. 6). The Moesgård dagger is dated to the period from the last quarter of the 14th century to the end of the 15th century.

The kidney dagger has an interesting cultural history, not exclusively involving the art of war. Daggers become part of the rather dandified men's fashion of the 15th

century where the dagger was worn at front, hung on a belt. As can be imagined, it is no longer the kidneys one thinks about when seeing the dagger! This was also clear at the time; in England the dagger was referred to as the *ballock dagger* and in France *dague á couillettes* (fig. 7).

The other dagger from the Moesgård cabinet is a so-called lansquenet dagger, listed as No. 17 in the catalogue. Like the kidney dagger this is a double-edged weapon (fig. 8). It is reminiscent of a small sword with short, straight or slightly bent quillons. The length of the dagger is 36.5 cm, of which the grip comprises 11 cm and the blade 25.5 cm. At the end of the tang a cone-shaped pommel with spiral grooves can be seen; this feature is repeated in the quillon terminals. Between quillon and tang, and between pommel and tang, narrow bronze casings can be seen – the last remnants of the lost grip. The double-edged blade, which has a maximum width of 2.1 cm, has a very strongly accentuated back; the cross-section between back and blade is almost concave.

During the 15th century the composition and structure of armies gradually changed so that, with time, the heavily armoured cavalry were replaced by lighter infantry, armed with spears, swords and halberds. The infantry became more professional and in Germany, in the 15th century, were referred to as mercenaries; it is probably here that this type of dagger originated. There are several types of the so-called lansquenet dagger; variation is seen primarily in the shape and construction of the guard, but also the shape of the grip. Information from better preserved examples of the type, to which the Moesgård dagger belongs, suggests that the missing grip was probably of wood and was baluster-shaped. The sheath for a this type of dagger was often rather special, being made of wood and having a circular or oval cross-section and often several rows of horizontal beading. Some examples are

iron-plated and heavy, and could be used as clubs in self-defence. The Moesgård dagger is dated to the 16th century, probably towards the end of the century.

One further dagger, or rather the grip from a dagger, will also be dealt with here. This artefact was not, however, found in Dahl's mineral cabinets but during an excavation alongside Århus Å in 2002. The degraded grip is made from a bovine metatarsal, carved to resemble twisted rope. It is listed in the catalogue as No. 7 (fig. 9). The grip is 10.3 cm long. The bone has been split lengthways and only the hint of one kidney is preserved. The artefact is dated to the latter half of the 15th century. The actual prototype for this piece is to be found among the magnificent daggers with grips fashioned from twisted bars of precious metal. In the earlier literature this type is dated to the 14th century but the evidence now indicates that it belongs to the latter half of the 15th century.

Is a catalogue of the kidney and so-called lansquenet daggers from the Middle Ages and the Renaissance, which are either kept at museums in the Århus area or were found within Moesgård Museum's area of archaeological responsibility. The main part of the collection is kept at Den Gamle By in Aarhus, and some of these daggers were previously published by A. Bruhn in 1950. Eighteen kidney and mercenary daggers are catalogued; further to these are six daggers, which cannot be assigned more precisely to type. Seven daggers are of unknown origin. It should be noted that 10 out of the remaining 17 daggers were found either in a lake, watercourse or bog. This significantly high proportion is probably not just due chance but no real investigation has ever been carried out into this phenomenon. Only two of the daggers were found during actual archaeological excavations.

Lars Krants Larsen
Moesgård Museum